

մահուան հարուածն ընտանեաց մէկուն վրայ կ'իջնայ : (Թ) որ ամառ ատեն հանդիպի , պզտի փոսի մը մէջ կը թաղեն , և վրան ծառի ճիւղեր կը տնկեն : (Թ) որ ձմեռ ատեն է , խրճիթի մը մէջ կը դնեն դիակը , և գերեզմանին վրայ կացին մը , դանակ մը , աղեղ մը , նետեր , ծխախոտ , ծխափայտ մը , դգալ մը և գաւաթ մը կը ձգեն :

Երբոր Սամոյետ մը իր ազգականին գերեզմանին քովէն կ'անցնի , պարտական է **ԽԷՆ** մը մորթելու և ուտելու քովն եղած ընկերներուն հետ՝ ի յիշատակ մեռելոյն : (Յետոյ ցիցի մը վրայ կ'անցընեն կենդանւոյն գլուխն ու գերեզմանին քով կը տնկեն : Երկներն ի նշան սգոյ ցան և ցիր կը ձգեն իրենց մազերը . և երբոր սգոյ ժամանակը լըմընայ , նորէն երկու կը հիւսեն և երրորդ հիւս մըն ալ կ'աւելցընեն որ մէկ ականջին վրայ կ'իյնայ . այսպէս կը շարունակեն մինչև ի մահ :

Հագուստի կողմանէ () սղեաքներու կը նմանին , բայց Սամոյետները գլուխնին չեն քերծեր ամենեւին և մօրուքնին ալ կը ձգեն : Կանանց զգեստը քանի մը տարբերութիւններ ունի . () սղեաքներու պէս քող չեն գործածեր . իրենց գլուխն ու երեսը բաց կը պահեն , ի բաց առեալ ճանապարհորդութեան միջոցը . մազերնին ալ չեն կապեր . իսկ ականջներնուն բուստէ գինդեր կը դնեն : Ստամուճաննին սովորաբար դեղին **ԽԷՆ**ի մորթով շինուած է , որուն վրայ կերպասի կտորներ յարմարեցուցած են , եզերքը չուխայէ ժապուինաւ պատած է , և ստորին կողմը գեղեցիկ մուշտակաւ մը . ասոր առջևի կողմը բաց ըլլալով , գօտուով մը կը պնդեն զան : Ինդհանուր խօսելով , աղտեղի է այս ժողովուրդը () սղեաքներուն պէս :

Շատ մեծ յարգ չեն տար Սամոյետք կանանց . անոր համար այս յետինները ոչ երբէք իրենց էրկանցն հետ կերակուր կ'ուտեն . և տնական աշխատութիւններէ քիչ մը շունչ աւնելու համար չեն կրնար խրճիթին քովերը շրջան մը ընել , որովհետև իրենց տգէտ երիկ-

ները մտքերնին դրած են որ երկրորդ գիշերը գայերը կու գան ու իրենց **ԽԷՆ**ը կ'ուտեն :

Սամոյետներու լեզուն խիստ է , կուրդային , և ամենեւին մէկ լեզուի մը չնմանիր . հանդերձ այսու՝ հանգէսներու ու պարու միջոց անպակաս են զանազան երգեր :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆՔ

ԱՌՏՆԻՆ ՏՆՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Սննդարար . պարարտ գոյացութիւնք կենդանաց :

Կարգ : — Եւս պարարտ գոյացութիւնս , որ այլ և այլ սննդարար պատրաստութեանց մէջ քան զամենաւելի գործածականներէն մէկն է , կրնայ դիւրաւ հանուիլ սերէն կամ կաթէն սաստիկ բախմամբ երկար կամ կարճ ժամանակ մը . ու մեծամեծ կալուածներու մէջ Կաղղիա և ընդհանրապէս Ինդոլիա ու Սկովտիա այս բախումնս ձիով կամ շոգեշարժ մեքենաներով կը կատարուի :

Կարողը քանի որ թարմ է , հազորդ է կաթին կամ սերին որպիսութեանցն ուսկից առաջ կու գայ : Եւս բանս դիւրին է ըմբռնել , վասն զի կը պահէ մաս մը այն հոտաւէտ նիւթէն , որ գլխաւորապէս կաթընտու կենդանւոյն կերած թարմ կամ չոր խոտէն կը գոյանայ : Եւս թեթեւ հոտաւէտութիւնս , որով կը զանազանի գեղեցիկ մարգագետիններու վրայ կ'ընած կաթը , կարագին մէջ ալ կը մնայ , ուր շատ անգամ կը գտուին նաև մաս մը շիճուկ , քիչ մը պանրանիւթ և թթու : Կատուած է որ շատ կը տարբերի կարագին համը ըստ արօտից , ըստ տեղեաց , ըստ եղանակաց և ըստ այլ և այլ կենդանեաց : Բանի մը երկիր կարագը փափուկ կ'ըլլայ , սերաւոր , ախորժահոտ . ուր ընդհակառակն այս երկիրներուն մօտ տե-

զուանք կարագը բոլորովին տարբեր յատկութիւններ կ'ունենայ . աւելի ամուր կ'ըլլայ , պարարտ հոտ մը և սպիտակորակ գոյն մը կ'ունենայ . տեւքն ու համը այնչափ ախորժական չեն ըլլար , երբեմն նաև գարշումն կը բերեն : Եւս կարագն՝ որ բնականօրէն թէթեւ նարնջագոյն դեղնի կը զարնէ , ընդհանրապէս լաւագոյն կը սեպուի . բայց այս նշանիս վստահիլ չըլլար , վասն զի գնողաց աչքը խաբելու համար շատ անգամ կաթը կը ներկեն՝ խնոցիին մէջ դեղնացուցիչ գոյացութիւններ դնելով¹ :

Վարագին Ինչի Իրիւն Կարագի : — Վոր շինուած կարագն աղատ օգուն մէջ թողելով շուտ մը երեսանց կ'այլայլի , գոյնն աւելի կը գորշանայ , մասնաւոր ծթում հոտ մը կ'առնու և աւելի կամ նուազ կծու համ մը կ'ունենայ : Եւս փոփոխութիւններս որ ամուռուան տաքուն շուտ մը կը տեսնուին , օդոյն թթուածնին ազդեցութեն առաջ կուգան , որ խմորմունք կը պատճառէ , և այս խմորմունքս պարարտ չէզոք գոյացութիւնը կը տարբաղադրի . այն ատեն աղատ մնացած պարարտ թթուները ըստ մասին կ'այլայլեն կարագին համը , իսկ թռչական սաստկահոտ պարարտ թթուներն ալ ու ոքսիտացումէ ծագած քանի մը գոյացութիւնները ծթումութիւն կը պատճառեն , որուն անպատեհութիւններն ամենուն յայտնի են :

Վահագան-Ինչի Կարագի : — Վարագի պահպանութեան այլ և այլ հնարքնե-

րը գլխաւոր սկիզբն ունին օդոյ կամ խմորմանց արտաքսումը , ինչպէս նաև բարեխառնութեան նուազումը :

Ստի թարմ կարագին պահպանութիւնն երկարելու համար պէտք է զայն լաւ մը կոխել մանր անօթներու մէջ , ու երեսը քանի մը հարիւրորդամէրը թանձրութեամբ ջրով ծածկել . միայն թէ այս ջուրն յառաջագոյն եռացած ու պաղած ըլլայ : Եւս օր ջուրը նորոգելով՝ թարմ կարագը կրնայ պահուիլ դիւրաւ ու թը կամ տասուերկու օր , և գործածել ուզելով՝ պէտք է ամէն անգամ երեսէն առնուլ հորիզոնական դրըքով , որպէս զի միշտ մակերեսը թը նորոգուի :

Եւս հնարքս աւելի կատարելագործուելով , կարագի վաճառականութեան մէջ ալ կը գործածուի : Եւ այս բուսական է փոխանակ պարզ ջրոյ թէթեւ թթուախառն ջուր առնուլ , խառնելով վեց կրամ տորտական թթու¹ և վեց կրամ կրկնածխուտ սոտայի² առ մի լիտր ջուր . և կամ լաւ ևս՝ իբր երեք կրամ քայխական³ կամ տորտական թթու :

Վարագին զանգուածն այս հեղուկիս մէջ կը դրուի , որ բոլորական տարածոցին և ոչ երկու կամ մէկ տասնորդն է , և թանսգէ գլանաձև անօթներու մէջ կը պահուի , ու խուփն ալ անագով կը գոցուի :

Երկու ամիս ետքը , նոյն իսկ 15 և 20⁰ բարեխառնութեամբ , այս կերպով պատրաստուած կարագն իր թարմութիւնը բոլոր պահած կ'ըլլայ : Եւ թէ հարկ չըլլայ տեղէ տեղ փոխադրելու , կրնայ խեցեղէն կամ ապակիէ անօթներ ալ գործածուիլ , և ասոնց խուփը լաւ մը գոցելով ու կցուածքին մէկ երկու շերտ թուղթ փակցընելով :

Եւսիւ կարագը կրնայ երկար ժամանակ պահուիլ ինքն իրեն աւուրեւէն , թէ որ ըստ կարի իրմէ վերցուի միջան-

¹ Ըստ Բերգելիուսի , կովու կաթին սերը կը բովանդակէ առ 100 ,

կարագ բախմամբ հանուած 4.5

Պանրանիւթ կարագի կաթին մէջ (պահելով 0.5 և 1 կարագ) 3.5

Շիճուկ 92

Գիւղական անտեսութեան մէջ , կարագի կաթը , ինչպէս նաև մածնած կաթէն վազած շիճուկը , օգտակար կերպով կը գործածուի իբր ըմպելիք և սնունդ արանց , կանանց և տղայոց : Եւս սպառմանէս մնացածն ալ խողերու կը տրուի գիրքընելու համար : Հոլանտա կաթին շիճուկով հաց կը շաղուեն փոխանակ ջրոյ . և թէ որ ծածում թարմ կաթէ տուալ կու գայ , նաև պահիր կը չինեն :

¹ Գ. Կ. Acide tartrique.

² Գ. Կ. Bicarbonate de soude.

³ Գ. Կ. Acide acétique.

կեալ կաթնային մասունքը հետզհետէ լուացմամբ պաղ ջրով . բայց այն ատենը թարմ կարագին յատուկ ախորժական համը կը նուազի : ջուրն աղէկ մը ցամքեցընելէն ետքը՝ պէտք է շաղուել կարագն իր ծանրութեանն առհարիր չորս կամ ութ մաս ճերմակ ու չոր բարակ ծեծած աղով . վերջէն լաւ կոխել հողէ նոր կամ մաքուր անօթներու մէջ, բայց այնպէս՝ որ մէջը պզտի դատարկութիւն մըն ալ չմնայ, որպէս զի օդ չբնակի, երեսն ալ գոցել ցանցառ հիւսուած կտաւով մը, և վրան դնել խաւ մը սպիտակ աղ որ մինչև անօթին շրթունքներն անցնի, և բերանն ամուր լաթ մը ծածկած եզերքին պինդ մը կապել :

Երբ պէտք ըլլայ այս անօթներէն մէկը բանալ, երեսի աղէ խաւը վերցընելէն ետեւ, պէտք է նայիլ որ կարագն հորիզոնական դրքով առնուի, ու վրան ջրով ծածկուի, ինչպէս ըսինք վերագոյն թարմ կարագին համար, որպէս զի օդոյն շօշափմունքն արգելուի :

Վկովտիա ծեծած աղին հետ կը խառնեն քիչ մըն ալ շաքար, երրորդ կամ քառորդ մասամբ, որով աղին քանակը կը նուազի և խառնուրդն անոյշ համ մը կ'առնու :

Հաւած հարաք : — Վարագի պահպանութեան համար գործածուած հին հնարքներէն մէկն ալ է տաքցընել զայն մերկ կրակով, կամ լաւ ևս տաք ջրով, ինչուան եւացած ջրոյն բարեխառնութեանը մօտ (100°), մինչև որ միջանկեալ օդն ելլելով երեսը բերէ մաս մը պանրային մածնած նիւթէն, որ կ'առնուի պարզուտով . իսկ ջուրն ու ազոգացեալ նիւթոց աւելորդն անօթին յատակը կը նստին : Արտեսնուի որ այս հնարքովս կարագէն ջուրը, խմորմունքներն ու օդը կ'արտաքսին . ուստի հիմա թէ որ այն հեղուկ կարագը կամաց կամաց հողէ մաքուր ու չոր անօթներու մէջ փոխադրուի, ու պաղելէն ետեւ երեսը խաւ մը աղով ծածկուի, վերջը խուփն ամուր մը գոցուի, կամ անօթներուն բերանը մագաղաթ պարզած

պինդ մը կապուի, որով արտաքսուած կ'ըլլան կարագէն ջուրն, օդոյն թթուածինը և ազոգացեալ գոյացութիւններն, որոնք գլխաւոր պատճառք են խմորման, և հետեւաբար կարագին ծծուելուն : Այս հնարքովս հաւած հարաք կրնայ պահուիլ մէկ տարուինէ միւս տարի, և կը գործածուի այլ և այլ կերակրոց պատրաստութեանը մէջ . բայց համը նուազ ախորժական է քան զթարմ կամ թեթեւ աղած կարագը, որ աւելի ընտրելի է պարզ ուտելու համար :

Վարագի հարաքի : — Վարագին յարգը առաւելապէս կաթին կամ սերին որպիսութենէն կը կախուի, քան թէ ուրիշ պատճառներէ . ուստի յառաջագոյն ըսինք թէ ինչ ազդեցութիւնն կաթին վրայ կաթընտու կենդանեաց սնունդը, ցեղը և անոնց առողջութեան վիճակը :

Վարագին աւրուելուն բնական պատճառներէն մէկն ալ է սերին ու կարագին մէջ գտուած շիճուկին խմորումը, կամ նոյն իսկ այս նիւթոց բորբոսումը, և մասնաւորապէս խնոցին մէջ գոյացած բորբոսումը, որուն մէջ կաթը կը ծեծուի, և գործողութիւնը դադրած ժամանակը թրջած ու օծուած կ'ըլլայ գործարանական գոյացութիւններէ : Առանձինն խնամք տանելով յառաջագոյն մաքրելու խնոցին, այս անպատեհութեանս առջևը կ'առնուի, ապա թէ ոչ կրնայ կարագին բորբոսի սաստիկ անախորժ համ մը տալ : Ի վերայ այսր ամենայնի կարագն ալ ազատ չէ խարդախմունքէ, ուստի օգտակար է գիտնալ թէ ինչպէս այս բանս ճանշնալու է :

Արջան երբեմն կարագի մեծ կամ պզտիկ զանգուածներ, որոնց բոլոր մակերևոյթը թանձր խաւով թարմ ու ազնիւ կարագ պատած կ'ըլլայ, իսկ մէջն ըստ մեծի մասին աւելի նուաստ յարգունեցող կարագ կ'ըլլայ, և երբեմն նաեւ աւելի կամ նուազ աւրուած կարագ կ'ըլլայ : Այս խարդախութիւնս իմանալու համար բաւական է փորձիչ գոր-

ծւով մը այս զանգուածներուն կեդրոնէն մաս մը կարագ հանել, և վարի ծայրին համեառնուլ :

Երբեմն ալ կը խարդախուի կարագը մէջը եփած ու ծեծած և մետաղէ մաշէ անցած գետնախնձոր խառնելով : Եւս ալ ճանչնալն ամենագիւրին է . բաւական է առնուլ մաս մը այս կարագէն և պզտի սկուտեղով կամ մէկ ծայրը գոց ապակիէ խողովակով տաքցընել 50° գաղջ ջրոյ մէջ քիչ մը ժամանակ . կարագը բոլորովին կը հալի . և շուտ մը անօթին յատակը կ'իջնէ գետնախնձորին հոյզը , ինչպէս որ և իցէ օտար գոյացութիւն որ խառնուրդին մէջ կը գտուի և հալած պարարտ նիւթէն աւելի ծանր է :

Եւթմին յատակն իջած գետնախնձորին մասը գաղափար մը կրնայ տալ թէ ինչ համեմատութեամբ է խառնուրդը , զոր դիւրին է ճիշդ գտնել , եթէ հալած կարագն երեսէն առնուի և դիրտը ռետնի եղին մէջ հարուի , որ կարագը կը լուծէ և զուտ գետնախնձորը կը թողու , ու մզանքի մը վրայէն ժողվելով գետնախնձորին մասը , վասն զի ռետնի եղը դիւրաւ մզանքէն կ'անցնի տանելով հետը հալած կարագը :

Եւ աւելի պարզ կերպով կրնայ բաժնուիլ կարագէն ծանր նիւթերը . և առ այս պէտք է հալեցընել կարագը 50° գաղջ ջրոյ մէջ շարունակելով իբր ժամ մը , ու ետքէն թողուլ հանգիստ որ պաղի : Եւսնր նիւթերը ջրոյն յատակն իջնելով դիւրին է ճանչնալ զանոնք , և կարագին կորսնցուցած ծանրութեանէն կ'իմացուի թէ խառնուրդն ինչ համեմատութեամբ օտար նիւթեր կը բովանդակէ :

Եւսնպիսի հնարքներով կրնայ իմացուիլ թէ արդեօք այսպիսի օտար նիւթեր խառնուած են խողի գիրուցին կամ ուտելի ուրիշ որ և իցէ պարարտ գոյացութեանց մէջ :

ԲՆԱԿԱՆՔ

ԲՆԱԿԱՆ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Մարդկային հրէշաւորութիւնք :

Հրէշ կ'ըսուին այն գործարանաւոր երեւակայական էակներն , որ իրենց կազմութեամբ կը հեռանան գործարանաւորութեան հասարակ օրէնքներէն , հաղորդ ըլլալով միանգամայն մարդու և կենդանւոյ : Հիներն անգէտ բնութեան օրինացն ու վառվռուն երեւակայութեամբ զգածեալ , բազմութիւն հրէշներու ստեղծեցին , որոնք այլ և այլ սեռի կենդանեաց զուգաւորութեանէն ծնուցին : Եւսպիսիք էին , օրինակի համար , հարպեայք , ձիացուլք , սփինքսք , գորգոնայք , Սկիլլա , փաւոնայք , այծամարդք , սիրենայք և ասոնց նման ցուցանքաւոր էակներ , որոնք միայն հին բանաստեղծից երեւակայութեանը մէջ գոյութիւն առին . վասն զի բնութիւնն հաստատուն օրէնք մը ունի , որով այլ և այլ սեռի կենդանեաց զուգաւորութիւնն անբեղմնաւոր կը մնայ , և կենդանեաց այլ և այլ դասուն և այլ և այլ սեռին նախնական տիպն անփոփոխ կը տեսնուի դարերէ ետքն ալ . ինչպէս բոյսերն՝ որ միշտ նոյն ձեւով կ'արտադրին , վասն զի տարբեր ցեղի բուսոց իրարու հետ պատուաստն անկարելի է . ինչպէս հանքերն որ միշտ նոյն ձեւով կը բիւրեղանան : Եւ թէ պէտ գործարանաւորեալ էակաց նախնական տիպն անփոփոխ կը պահուի այլ և այլ սեռից վրայ , բայց կազմութեան աւելի կամ նուազ զարտուղութիւններ կը տեսնուին անհատից վրայ , որոնցմէ առաջ կու գան հրէշաւորութիւնք , և որ էակներն որ կազմութեան այս գործարանական թերութիւնն ունին՝ հրէշ կ'ըսուին : Եւսու տեսութիւն հրէշաւորութեան սահմանը շատ կ'անձկանայ , քան զոր կ'ընծայէին հին ա-